

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLI

Уређивачки одбор:

др *Таијана Бајић*, др *Даринка Горџан-Премк*, др *Ирена Грицак*, др *Милка
Ивић*, др *Павле Ивић*, др *Радослав Кайић*, *Блаже Конески*, др *Тине Лојар*,
др *Александар Младеновић*, др *Асим Пецо*, др *Мићар Пешикан*, др *Живојин
Ситанојчић*, др *Драго Ћујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1985

IZ PROBLEMATIKE SLOVENSКИH INHOATIVA

(ODNOS GLAGOLSKOG VIDA I FAZE RADNJE)

0. U poslednje vreme množe se teorije koje suštinu glagolskog vida povezuju sa pojmom promene u stanju stvari predstavljenom u odgovarajućem jezičkom saopštenju¹. Drugim rečima, ako prihvatimo da ja naša — u jeziku odražena — slika sveta mreža relacija između pojedinih elemenata stvarnosti čiji smo i mi elementi, onda je nesvršeni vid jezički postupak (forma, kalup) za izražavanje trajanja jedne relacije (vremenske prisutnosti jednog stanja stvari) dok je svršeni vid odgovarajući način prenošenja informacije o prekidu jedne relacije (o promeni jednog stanja stvari u drugo vezanoj za odgovarajuću vremensku tačku). Up. na primer *Baš sam gutala pilulu*. tj. 'toga trenutka aktuelno je bilo stanje: gutam pilulu' prema *Baš sam progutala pilulu*. tj. 'prethodno je bilo aktuelno stanje: gutam pilulu, ali toga trenutka o kome je reč došlo je do promene, te se ono prethodno stanje dezaktualizovalo'.

Sagleđavana iz ove perspektive, vidska se semantika delimično poklapa sa takozvanom faznom semantikom, tj. sa informacijom o vremenskom rastojanju između trenutka naznačenog u tekstu i trenutka početka odnosno kraja trajanja (vremenske prisutnosti) određene relacije. Ako bismo prikazali vremensku karakteristiku te relacije u obliku odseka na apsolutnoj vremenskoj osi, onda bi se, kako vidska tako i fazna semantika, svodile na informaciju o tome kakav je odnos između naznačenog trenutka i graničnih tačaka odgovarajućeg odseka.

Dok je vid u slovenskim jezicima morfološka kategorija izuzev tzv. dvovidskih glagola, tj. glagola neosposobljenih za izražavanje informacije o vidu — te ne možemo izraziti relaciju pomoću glagolskih eksponenata van kategorije vida, informacija o fazama relacija obično se ostvaruje na sintaksičkom nivou pomoću raznovrsnih perifrastičnih konstrukcija. Međutim, mnogo je lakše reći šta je tipično negoli u konkretnim iskazima povući oštru granicu između eksponenata vidske i fazne informacije, koje se na razne načine prepliću, zavisno od semantike i/ili od forme ostalih iskaznih komponenti.

¹ Up. npr. F. Antinucci, L. Gebert, *Semantyka aspektu czasownikowego*, *Studia Gramatyczne* 1, 7—44, Ossolineum 1977; N. B. Thelin, *Towards a theory of aspect, tense and actionality in Slavic*, Uppsala 1978.

U ovom će članku biti reči o nekoliko slovenskih glagola koji su došli posebno do izražaja kao nosioci fazne i/ili vidske semantike i kao konstituenti faznih i/ili vidskih perifrastičnih konstrukcija.

U gradi kojom raspolazem nisu svi jezici zastupljeni u istoj meri. Relativno su bolje predstavljeni srpskohrvatski i makedonski — zahvaljujući šire sprovedenoj anketi, kao i ekscerptima iz kartoteke srpskohrvatskog rečnika SANU, odnosno iz kartoteke makedonskog rečnika u Institutu za makedonski jazik „Krstе Misirkov“ u Skoplju. Relativno je dobro zastupljen i poljski — zahvaljujući mojoj ličnoj jezičkoj kompetenciji. Stanje u drugim jezicima poznato mi je jedino na osnovu podataka nađenih u objavljenim rečnicima, kao i u rezultatu kratke ankete na koju su bili voljni odgovoriti moje kolege iz Međunarodne komisije opšteslovenskog lingvističkog atlasa². S obzirom na takvu situaciju, jasno je da u tekstu koji sledi u više slučajeva mogu samo tvrditi da neku konstrukciju u nekom jeziku nisam registrovala, ali ne i to da ona uopšte ne postoji. Inače, ovaj članak i nije zamišljen tako da donosi definitivna rešenja uočenih problema; on samo postavlja pitanje teorijskog osvetljavanja vidske perifrastike težeći da u tom smislu bude podsticaj za dalja istraživanja.

Napominjem da će ovom prilikom, kad god je to moguće, akcenat moje pažnje biti na srpskohrvatskim jezičkim faktima.

Svi glagoli koji me zanimaju, bar u službi o kojoj je ovde reč, jesu eksponenti predikata (relacija) sa paralelnom semantičkom strukturom i — kao posledica semantičkog paralelizma — imaju paralelne sintaksičke implikacije. Radi se, naime, o strukturi:

$$R_{t-a} [(A^1_{+p}), (A^2_{-p})]$$

tj. o relaciji (R) čija je suština temporalno-aspektualna informacija (t_{-a}), a koja povezuje fakultativni predmetni argument (A^1_{+p}) i obavezni nepredmetni (= relacioni) argument (A^2_{-p}). Nemarkiranu, neutralnu realizaciju te relacije u srpskohrvatskom možemo ilustrovati na primeru klasičnog inhoativa, tj. glagola *početi*; up. *Petar je počeo da se bavi sportom* — realizacija sa dva argumenta; *Počelo je da sviće* — realizacija sa jednom argumentom.

Da bi izbegli komplikacije vezane za ovde irelevantnu formalnu diferencijaciju u današnjem slovenskom svetu, glagole-odrednice navodimo u konvencionalnoj praslovenskoj rekonstrukciji.

1. $(v\check{z})-im- || (v\check{z})-e-$
 $(za-) ber- || (za-) b\check{r}-$

Radi se o dva korena koja u severnom delu slovenske teoritorije funkcionišu supletivno i u leksičko značenje imaju ugrađenu inhoativnost, tj. informaciju o promeni određenog stanja stvari. Sh. *uzima*, polj. *bierze*, rus. *берѐм*, svi sadrže komponentu 'počinje da raspelaže (neko nečim)'. Drugi argument (A^2) odgovarajućeg predikata u primarnoj upotrebi selektivno je ograničen

² Ruske sam primere dobila od I. B. Kuzmine, ukrajinske od S. Zakrevske, beloruske od A. Krivickog, češke od K. Fica i S. Utešenog, lužičke od H. Jenča. Ovim se putem najsrdačnije zahvaljujem svima njima na pomoći.

kao predmetni (+p). U sekundarnoj, inhoativnoj službi to se ograničenje zamenjuje sa (-p).

Registrovala sam četiri perifrastične konstrukcije bazirane na glagolu (v_{sz}-) *bm*-.

1.1 *ę-l- sę* + infinitiv_{ipt}

Up. polj. *jęła płakać*, češ. *jala se plakat'*.

Kao što jasno pokazuje šema, radi se o neprefiksiranom glagolu ograničenom na oblik starog *l*-participa. Konstrukcija je registrovana u poljskom i češkom književnom jeziku, gde ovaj oblik ima vrednost preterita. U oba jezika konstrukcija ima izrazito knjiški karakter. Funkcija je inhoativna, vid svršen, tj. dobija se ujedno informacija kako o početku relacije, tako i o dezaktualizovanom karakteru tog početka. U oba jezika je inventar infinitiva strogo ograničen, pre svega na eksponente predikata koje sadrže komponente 'pušta glas' i/ili 'pravi pokret', tj. na takozvane verba dicendi i verba movendi, up. polj. *jęła kryczeć*, *jęł skakać*, i sl. U češkom se obavezno pojavljuje morfema *sę*, up. u toj vezi § 1.3.1

Govoreći o konstrukciji 1.1., nije na odmet da se podsetimo i na jednu drugu poljsku, danas potpuno marginalnu konstrukciju, naime na tip

1.1.1. *ne m-a- sę* + nomen instrumenti_{Gen}

Up. *nie ima się pióra*, *nie ima się pluga*, i sl.

Inventar genitiva je zatvoren, ograničen na imena alata koji u opšteprihvaćenoj metafori simbolizuje datu profesiju. Funkcija je habitualna, vid nesvršen, *Ima się pióra* znači 'piše, pisac je', a *nie ima się pluga* 'ne bavi se zemljoradnjom, neće da je zemljoradnik' — ovo poslednje sa nijansom svesnog odricanja.

1.2. *v_{sz}-ę-* // *v_{sz}-bm* + infinitiv_{ipt}
da + preas_{ipt}

Up. sh. *uze plakati*|*uze da plaće*, mak. *sede da ūlavē* bug. *eze da ūlavē*.

Radi se o inhoativnoj konstrukciji koja je po mom uvidu dosta obilato zastupljena u srpskohrvatskom i u makedonskom. Pre nego što ću pokušati da je tačnije opišem, navešću malo više srpskohrvatskih primera da bih dokazala da je ta konstrukcija dosta duboko ukorenjena u jeziku, i to kod pisaca raznih vremenskih i prostornih parametara. Primeri dolaze većinom iz kartoteka Instituta za srpskohrvatski jezik u Beogradu, jedan deo sam sama ekscerpirala iz dela najnovije književnosti da bih dokazala da se radi o jednoj zaista živoj konstrukciji. Te poslednje primere označavam sa m.e. (= moja ekscerpcija). Evo, dakle, mog izbora sakupljenog materijala:

... *i baba Donka uzme da priča* ... (Konfino), ... *uze zvonar lomati krst* ... (J. Jurković), *I tu mi uze isprekid anim rečenicama pričati našu propast toga dana* (J. Veselinović), ... *kad se ispravio i uze govoriti* ... (K. Š. Đalski), ... *o tome uzeh razmišljati* (I. G. Kovačić), ... *pa uze sam navijati topove* (M. Đ. Glišić), ... *kad je njegova potrošačka snaga uzela slabiti, počirje i opadanje gradova* (A. Pribičević), ... *uze da me grdi* (Nušić), ... *pa kad uze piti* ... (R. Domanović), *uzeo sam izdavati svoje rane pesme* ... (Danica), ... *opet*

uzeo pisati . . . (J. Dragašević), . . . kad su se Alpi za vreme srednjeg Tercijera uzeli dizati iz mora . . . (Geomorfologija J. Cvijića, 1924), Onda ih uze triti jedno o drugo (J. P. Milijević), . . . uze meni govoriti (M. Љ. Milićević), . . . uze na sav glas vikati (J. Kozarac), Cela se kolona uzme smejati (Lj. Popović), Biserka uze pričati sve po redu . . . (M. Sretenović), . . . ona uze nameštati sto . . . (M. Rakić), Uze Mato konja zahoditi (V. S. Karadžić); Zato uze, iako ponešto smrknuto, pažljivo slušati Patricea (m.e.), Oni bez riječi uzeše napajati konje (m.e.) . . .

Primeri dokazuju da je mnogo češća veza inhoativa sa infinitivom nego sa da-rečenicom.

U svim dosad navedenim primerima inhoativ se povezuje sa glagolskim oblikom u nesvršenim vidu. Međutim, našla sam i dva primera (jedan Belićev!) u kojim je A² formalizovan kao svršen, up.: *On je uzeo da držanje protivnika Vukovih i svojih opravda i obrazloži i naukom (A. Belić, Vukova borba . . .) i: . . . uzede da se raspita na sve strane . . . (Nušić)*. Ti nam primeri dokazuju postojanje i posebne ne čisto inhoativne varijante naše konstrukcije. Karakteristično je za nju insistiranje na komponenti svesne odluke, svesno — u dogovoru sa sobom samim — preuzete obaveze, tj. naglašavanje značenja 'prihvatiti se, svesno se prihvatiti da . . .' Takvo bi tumačenje, uostalom, bilo u punom skladu i s interpretacijom primera iz razgovornog jezika: *Izvinite, ja sad baš uzela da spremam . . .* koju mi je dala prof. Milka Ivić. Ta posebna varijanta, jednom rečju, služi isticanju svesne odluke o izvršenju radnje. Odluka je svakako prethodila početku radnje. Navedena rečenica iz razgovornog jezika funkcioniše, u stvari, kao objašnjenje domaćice koju je posetilac zatekao da sprema. Potpuna, za određenu situaciju vezana eksplikacija navedene rečenice glasila bi približno ovako: ' . . . preuzela sam na sebe da spremam i, evo, već sam počela da spremam'. Postoji tu, dakle, momenat svesne odluke donesene u prošlosti, a takode i inhoativna predikacija koja početak radnje situira u prošlosti i pri tom implicitno informiše o tome da je radnja u toku. Radi se o izrazito često, iako sekundarnoj, funkciji inhoativa; up. npr. A. *Profesor je rekao da moraš da promeniš temu, B. Jao, a ja sam već počela da sakupljam građu* (tj. ' . . . u toku sam sakupljanja građe') i sl.

Skicirana analiza pokazuje kako se u konstrukciji 1.2., odnosno u jednoj njenoj specifičnoj upotrebi, sa aspektualno-temporalnom inhoativnom informacijom povezuje modalnost unutrašnje obaveze. Primeri svedoče o tome da je ta sekundarna varijanta prilično živa u jezičkoj svesti obrazovanih predstavnika srpskohrvatskog jezika. Međutim, o njenoj sekundarnosti govore ranije navedeni primeri iz starijih tekstova čija semantika (karakter radnje kao i njenog prvog predmetnog argumenta A¹) isključuje modalnost unutrašnje obaveze.

U mojoj makedonskoj građi ima samo jedan primer, dijalekatski, iz okoline Kukuša u Egejskoj Makedoniji, gde iza inhoativa sledi perfektivni glagol: *Ká ia nǝdǝx íaa čema, zímáx dǝ ía izmíam*³. Modalnu nijansu unutrašnje obaveze u makedonskom materijalu nisam našla.

³ Up. Z. Topolińska, *Perifrastični inhoativni konstrukcii vo južnomakedonski dijalekti*, Makedonski jazik (u štampi).

Vrede da budu zabeležene i neke druge konstrukcije koje svedoče o inhoativnoj službi glagola *uzeti* u srpskohrvatskom jeziku. To su, prvo, 1.2.1. primeri, gde se inhoativ pojavljuje bez svoga nepredmetnoga argumenta; elipsa se može odnositi ili na verba dicendi ili na verba movendi, što je samo po sebi prilično karakteristično, jer su to baš one semantičke grupe glagola čiji se predstavnici najčešće pojavljuju u inhoativnim konstrukcijama. Up. *Oprostite, gospodine Kačiću — uzme djevojka dražesnom smetnjom . . .* (K. Š. Đalski), . . . *naide na velike vratnice i prošavši ih odmah uzme desno . . .* (Vuk), *Jedna pola uze put Soluna* (J. Ignjatović), i sl. To su, zatim, 1.2.2. primeri perifrastičnih konstrukcija sa semantikom karakterističnom za verba sentiendi, gde obično očekujemo glagol *obuzeti*; up. . . . *a uze me zima* (M. Živković), *Čitaoca uzme vrtoglavica pri pomisli na sumu dramskog u Henriku* (I. Sekulić), . . . *uzelo ga čudno uznemirenje* (D. Radić) i sl. Sve te konstrukcije imaju dijatetičke varijante sa početi osećati prema formuli: *X-a je uzelo uznemirenje* ~ *X je počeo osećati uznemirenje*, i sl.

Nije lako odrediti da li i kako je selektivno ograničen A^2 , tj. nepredmetni, relacioni argument razgledane konstrukcije. Jasno je, međutim, (a) da za nju važe ograničenja koja su obavezna i za druge inhoative, up. niže § 5, (b) da među primerima preovlađuju oni tipa verba dicendi, cogitandi, kao i verba movendi (s izuzecima prema pravilu spomenutom pod (a)). Što se tiče semantike glavnog predikata, čiji je eskponent glagolska osnova *vъz-e-/vъz-ъm-*, suočeni smo sa čitavom lepezom varijanti, počev od čiste inhoativnosti, preko inhoativnosti povezane sa svesnom odlukom pristupanja radnji, do inhoativnosti obojene modalnošću unutrašnje obaveze.

Interesantno bi bilo proveriti da li je konstrukcija 1.2. prisutna u slovenačkom razgovornom i/ili dijalekatskom jeziku. Rečnici književnog jezika je ne registruju.

1.3. Srpskohrvatskim i makedonskim konstrukcijama tipa 1.2. donekle su slične poljske konstrukcije sa glagolskim imenicama, koje međutim, trpe stroža selektivna ograničenja. Ima ih dve vrste deriviranih od korena *-e-/ъm-*.

1.3.1. *vъz-e-l se_{pf} ~ ber-e se_{ipf}*
do NPnom_G⁴

za-bvr-al- se_{pf} ~ za-bir-a- se_{ipf}

Up. *wział się/zabrał się bierze się/zbiera się . . . do roboty, do pracy, do pisania, do czytania, do nauki, do okopywania drzewek*, i sl.

A^2 se ovde uglavnom svodi na dugotrajne, mukotrpne procese kojim pristupamo na osnovu svesne odluke. Opšta parafraza 1.3.1. mogla bi da glasi: ' . . . odlučio je da počne q te je počeo q', gde je q (= A^2) simbol radnje koja zahteva napor i vreme.

Interesantno je da u funkciji inhoativa supletivni par *vъz-e-l_{pf}/ber-e_{ipf}* alternira sa parom *za-bvr-a-l_{pf}/za-bir-a_{ipf}*, iako primarno onaj prvi formalizuje predikat 'uzeo/uzima' a onaj drugi — 'poduzeo/poduzima'.

1.3.2. *podъ-e-l_{pf} | podъ-ъm-uj-e_{ipf} + NPnom_A*

⁴ Služim se simbolima NP (= noun phrase) i Sb (= nomen substantivum), zavisno od toga da li je moguće uz imenicu uvesti i njene determinatore.

Up. *podjǎl/podejmuje starania, wysilki; prace; rozmowę, lekturę . . .* Konstrukcija 1.3.2. je retka, knjiškog karaktera, inventar A² je praktično zatvoren. Prema mom jezičkom osećanju, tu se izdvajaju dve funkcionalne varijante, koje se najčešće javljaju u komplementarnoj distribuciji, zavisno od izbora A². Tu su, dakle, 1. leksikalizovani spojevi kao *podjǎl starania, wysilki, żeby . . .* = *zaczął się starać, żeby . . .* ('počeo da se trudi da bi . . .'), tj. prava inhoativna konstrukcija, tu su, dalje, 2. spojevi kao *podjǎl rozmowę, podjǎl lekturę* sa parafrazom 'zaczął na nowo przerwana rozmowę, przerwana lekturę' ('vratio se prekinutom razgovoru, prekinutoj lekturi'), dakle konstrukcije koje informišu o „drugom početku“, o kontinuiranju radnje posle prekida; najzad 1. ~ 2. spoj kao *podjǎl pracę* može — po mome mišljenju — da ima dve interpretacije: pravog i „drugog“ početka. Da je tu ipak primarna inhoativna semantika, govori činjenica da spojevima tipa 1.3.2.2. možemo priključiti eksplicitan eksponent informacije o obnavljanju radnje u obliku priloga *na nowo* 'ponovo, opet', npr. *podjǎl na nowo rozmowę, . . . pracę* — ove i slične formulacije izražavaju insistiranje na momentu obnavljanja radnje.

1.4. $\begin{array}{c} \text{vǝz-} \ell\text{-} \quad \quad \quad i \text{ Vf} \\ \uparrow \quad \quad \quad \quad \quad \uparrow \\ \text{T Ps N G} \end{array}$

gde je Vf lični glagolski oblik po vremenu, licu, broju i rodu kongruentan sa oblikom deriviranom od osnove *vǝz-ℓ-*.

„I“ je u našoj šemi simbol formalne parataktičke veze i može da bude zamenjeno drugim kopulativnim veznikom ili jednostavno pauzom (koju u pisanom tekstu predstavlja zarez).

Up. sh. *uze, pa napisa*; mak. *zeđe u najmna*; polj. *wziął i napisał*; rus. *взял да (и) сказал*; ukr. *взяв и написав*; belorus. *узяў ды з'еў* i sl.

Konstrukcija je, dakle, posvedočena u srpskohrvatskom, u makedonskom, u poljskom i u istočnoslovenskim jezicima; nema je — prema svedočanstvu mojih informatora — ni u češkom ni u lužičkom. Svugde gde je prisutna, ona je karakteristična za dijalekatski i/ili razgovorni jezik.

U kartoteci SANU našla sam samo jedan primer: *Uvek je čudno to kako neki pop uzme i zapiše da smo se rodili tu i tu . . .* (I. Sekulić, *Zapisi* 1941). Profesorki Ivić dugujem primere: *uze, pa napisa*; *uze, pa preseče . . .* Potvrde potiču, dakle, iz savremenog jezika.

U makedonskom odgovarajuća konstrukcija ima pretežno dijalekatski karakter i dosta precizno određenu geografiju: javlja se u novijim tekstovima jugoistočnih dijalekata — dojranskog, kukuškog, meglenskog i kajlarskog. U pitanju je približno ista teritorija a približno su i isti izvori kao kod makedonske konstrukcije 1.2. (up. gore). Interesantno je da se u više primera i oblik deriviran od korena *-ℓ-/-ьт-* i glagol u funkciji A² javljaju u nesvršenom vidu, up. *Јас зѣмáх сѣи́е ѿ-исклáх, Пáк Мájка-му зѣвá ѿиáча мѣ се* i sl. Cela slika sugerira mogućnost postojanja nekog tuđeg balkanskog modela.⁵

⁵ Up. Z. Topolińska, op. cit.

Semantika konstrukcije varira samo što se tiče emotivne obojenosti; osnovna informacija je, međutim, uvek ista. Radi se o svesno preduzetoj i izvršenoj radnji koja nosi promenu zatečenog stanja stvari. Na slovenskom severu prisutan je i momenat iznenađenja govornog lica koje tu promenu nije očekivalo. Dakle, prisutne su sledeće komponente:

— po vidskoj liniji: informacija o promeni; makedonski, a i beloruski primeri (up. niže) dokazuju da se ta promena može sastojati u poduzimanju, ali ne i u završavanju radnje, što je po sebi svojevrsno svedočanstvo o postojanju veze sa inhoativnim konstrukcijama;

— po modalnoj liniji: informacija o svesnom poduzimanju akcije; prisutnost ove komponente omogućila je u poljskom i u beloruskom pojavljivanje šaljive izreke polj. *wziął i utarıł*, belorus. *узяў ды памёр* — jezičkim sredstvom organizovana šala bazira se upravo na saznanju da se trenutak smrti ne može odabrati;

— po emotivnoj liniji (samo na severu): informacija o neočekivanosti preduzete akcije, barem s tačke gledišta govornog lica;

— najзад, što se tiče semantike A², tu je i informacija da je u pitanju radnja koja traži izvestan napor.⁶

Posebno privlače pažnju beloruski primeri koje sam dobila od dr A. Krivickog. Oni pokazuju da u beloruskom postoji ceo razrađen sistem konstrukcija sa sinsemantičkim glagolom *взэ-е/взэ-ыт-*. Up. *Да абеда было сонца, а пасля узяў ды дождж пашоў, Мала я вазьлу адрэжу хлеба!, Моша б вы узялі нашлі крыку парабілі? Узяла падняла кошык з бульбали; кепска зрабілася, добра было б, каб ти узяў ды з'ездіў да іх.*

i sl. Po bogatstvu primera vidi se da je verovatno tu negde koren razmatrane funkcije glagola *взэ-е/взэ-ыт-*, barem kad je slovenski sever u pitanju.

Za razliku od tipova 1.1.—1.3., u tipu 1.4. formalna, sintaksička hijerarhija konstrukcije ne odgovara semantičkoj hijerarhiji. Glagol *взэ-е/взэ-ыт-*, koji predstavlja formalizaciju glavnog predikata, nalazi se u parataktičkoj vezi sa glagolom (rečenicom) koji formalizuje A².⁷

2. *xvat-/xyt-*

Registrovala sam pet tipova konstrukcija, od kojih jednu samo u makedonskom razgovornom i dijalekatskom jeziku, a jednu samo u severnoruskim dijalektima.

2.1. *xvat- da* + praes_{ipt}

Up. mak. *файти да йлаче буг. хвача да плаче*

Radi se o konstrukciji funkcionalno apsolutno paralelnoj sa tipom 1.2. Razlika je — što se makedonske situacije tiče — u frekvenciji i u geografiji. Naime, konstrukcija koja se bazira na korenu *xvat-* geografski nije ograničena, a u razgovornom standardu mnogo je frekventnija. Što se tiče primarne semantike inhoativa, postoje tu i aromunske i grčke paralele.⁸

⁶ Navodim komentar A. Krivickog: „Значэнне: Дзеянне як валявы акт суб'екта (але не як яго вынік!), як залежнае ад раішэння суб'екта, яго валявога усілля, напружання“

⁷ Ako je naša interpretacija pravilna, onda može i da predstavlja argument u diskusiji oko funkcije linearizacije u parataktičkim konstrukcijama.

⁸ Up. Z. Topolińska, op. cit.

2.2. *xvat-* i Vf
$$\begin{array}{c} \text{L} \quad \uparrow \\ \text{TPsNG} \end{array}$$

Up. mak, *файи и найиша* i sl.

U pitanju je konstrukcija funkcionalno paralelna sa 1.3. Suodnos između 1.3. i 2.2. jeste kao 1.2. i 2.1. (up. gore).

2.3. *xvat- da* i Vf_{praet}

Up. rus. *хватъ да и побегал* i sl.

I ovaj kao i ostale ruske primere dobila sam od prof. I. B. Kuzmine. Njena parafraza („*взяла да и побегала*“) svedoči o funkcionalnom jedinstvu sa 1.3. i 2.2. Oblik *хватъ*, koji predstavlja formalizaciju glavnog, nadređenog predikata, morfološki ima status rečce, iako prisustvo kopulativnog veznika govori o njegovoj „glagolskoj prošlosti“.

Tu su i dve vrste konstrukcija sa nominalizovanim A².

2.4. *xvat-/xyt-* + NP_{nom_x}2.4.1. bez A¹

Up. sh. *hvata stud*, mak. *фаќа студ*, bug. *хваца студ*, polj. *chwytą mróz* . . . A² je strogo ograničen na određene meteorološke pojave.

2.4.2. sa A¹ pomerenim u iskaznoj hijerarhiji

Up. sh. *hvata ga nesvest*, mak. *io фату бес*, polj. *shwytą mnie złość* . . . Ovde se A² svodi na određeno fiziološko i/ili psihičko stanje A¹.

$$\begin{array}{c} \text{za} \\ 2.5. \textit{xvat-/xyt- se do} \text{ NP}_{\text{nom}_x} \\ \emptyset \end{array}$$

Up. bug. *хваца се за работа*, slč. *chytil sa (do) roboty* . . .

Podatke sam u ovom slučaju prikupila jedino iz rečnika, te ne bih mogla reći koliko je ta konstrukcija živa i koja su njena semantička ograničenja.

3. *sto-i-/sta-j-a-/sta-ŋo-*

Uočila sam tri konstrukcije: jednu koja je isključivo makedonska, zatim jednu u dve varijante — srpskohrvatskoj i ruskoj na jednoj strani, makedonskoj na drugoj, i, najzad, jednu — nadgrađenu na tzv. imenskoj predikaciji — koja je šire poznata u slovenskom svetu.

3.1.1. *sta-j-a-l-* + infinitiv

Up. sh. *stao je/stade vikati*, rus. *она стала рыдать*, i sl.

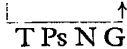
U ruskom se radi o inhoativnoj no — sudeći po komentarima I. B. Kuzmine — neaktualizovanoj konstrukciji. Naime, inhoativna aktualizovana, kontekstualno nevezana konstrukcija tipa *она начала рыдать* drukčije se interpretira od inhoativne konstrukcije u *с тех пор она стала рыдать по ночам* i sličnim primerima. Izgleda, jednom rečju, da u ruskom 3.1.1. signalizuje početak jedne serije događaja (tj. da ima habitualnu semantiku). Srpskohrvatska konstrukcija nije izrazito habitualna; pa ipak — reklo bi se da je i ona frekventnija u habitualnoj službi.

3.1.2. *sta-n- da* + praesens

Up. mak. *сѣана да оду* i sl.

Konstrukcija je dijalekatskog karaktera, relativno retka, funkcionalno paralelna sa 1.2. i sa 2.1. Odlikuje se interesantnim selektivnim ograničenjem koje se tiče elementa A²; naime A² skoro bez izuzetka egzemplifikuje kategoriju verba movendi. Tu bi bilo umesno pomišljati na grčki uticaj; up. paralelnu službu grčkoga *ξελίνθησε* kao i druge makedonske glagole u istoj službi - *наврви, се диѣна, ѡрѣна, ѡпреѡѡи* i dr. Up. i niže 3.2.

3.2. *sta-n- i Vf*

Up. mak. *сѣана ѡе оѡѡде*, i sl.

Konstrukcija postoji u južnomakedonskim dijalektima. Funkcionalno je paralelna sa 1.3. i sa 2.2.; A² je ograničen kao kod 3.1.2. Up. sh. *a on se nadiže i ode* ili *šta ste se nadigli svi u školu?* (SANU, Maks); up. i sh. *pokupio se potišao* — tačan pandan za poljsko *zabrał się i poszedł*, gde se javlja poznata osnova *za-bvr-a-* u svojoj primarnoj službi, što pomaže rekonstruisanju puteva semantičkog razvoja.

3.3. Poslednja konstrukcija bazirana na osnovi *sta-* je pravi inhoativ sa značenjem „počinje da bude“:

$$-sta- + \begin{array}{l} A \\ Sb \end{array}$$

Up. sh. *postao je učitelj*, mak. *сѣана возач*, bug. *сѣана цѣл мъж*, polj. *został lotnikiem*, i sl.

4. *dad-*

Ovaj je glagol u inhoativnoj funkciji karakterističan za slovenski zapad i jug. Uočavaju se dve vrste primera u mom srpskohrvatskom, makedonskom, češkom, slovačkom i lužičkom materijalu.

4.1. *da-l-* + infinitiv

Up. *dala bečat?* i sl. — konstrukcija prisutna u češkim istočnomoravskim dijalektima.

do Sv_G

4.2. *dad-* se

na Sv_A

Up. sh. *dao se na posao*, mak. *се даде на рабѡѡѡа*, češ. *dala se do plače*, slč. *dal sa do roboty*, luž. *wón je so dał do pisanja*, i sl. Što se tiče samog mehanizma inhoativne derivacije, te su konstrukcije dijetetičke varijante 1.3.1. Funkcionalno su paralelne sa 1.3.1. Uporedi i nekoliko starijih primera iz rečnika JAZU: *dadu se na razkoše, dati se na trud, Car se većma u brigu daje, dadu se u razgovor* . . . Reklo bi se da je nekada ova konstrukcija bila frekventnija nego danas iako nije lako odrediti ni njena ograničenja ni put razvitka.

5. Ostaje nam sada da formulišemo zaključke na koje navode analizirane konstrukcije. Radi se pre svega o odgovoru na pitanje da li je inhoativna perifrastika ujedno i vidska perifrastika i kako su povezane inhoativna i vidska semantika koje se prepliću u svakoj od ovih konstrukcija.

Od osnovnog značaja za ovo naše razmišljanje je činjenica da mnogi svršeni glagoli jesu eksponenti predikata koji sadrže inhoativnu komponentu. Naime, ne samo da svaki početak novog stanja, nove relacije predstavlja istovremeno i promenu zatečenog stanja stvari, nego postoje i počeci koje govorno lice iz svoje perspektive ocenjuje kao zaokružene, svršene radnje, up. *zaspao je, probudio se, otišao je, ustao je, digao se, krenuo je, uzeo je, uhvatio je, seo je, legao je* . . . Simptomatično je da ovi predikati često nemaju perifrastične inhoativne eksponente; kad informišemo o konkretnoj, aktualizovanoj relaciji, nećemo reći *počeo je da spava* nego *zaspao je*, ne *počeo je da sedi* nego *seo je*, i sl. Drugim rečima: važno je za nas da je X prešao iz jednog stanja u drugo, iz jedne situacije u drugu, a ne da je prosto počeo da bude u tom novom stanju, novoj situaciji. S druge strane, rečenice kao *Počeo je redovno da spava posle ručka* ili *Počeo je da satima sedi kraj prozora*, i sl. govore o početku stečene navike, o početku serije stanja (događaja); imaju, ukratko, habitualnu semantiku.

Naši sekundarni inhoativi po svojoj primarnoj službi spadaju u glagole koji po definiciji sadrže inhoativnu komponentu. Up. *uzima* 'počinje da ima . . . da raspolaže sa . . .', *hvata* 'ustremljuje se na nešto da bi počeo da ga drži, da ga ima', *staje* 'počinje da se nalazi u stojećem stavu . . .', *daje* 'čini to da neko počne da ima . . .'

Zaključak, bitan za teoriju gramatičkog opisa, mada inače trivijalan, glasi: ako je semantika svršenoga vida jedan apstraktan predikat tipa 'promenilo se (jedno stanje u drugo)', onda je on inkluzivan u odnosu na inhoativnu semantiku, tj na predikat 'počelo je / počinje (neko stanje)'.

Sledeći zaključak: perifrastične inhoativne konstrukcije su nosioci vidске semantike obogaćene obaveštenjem o tome koji aspekt promene govorno lice želi eksponirati kao posebno važan u datom kontekstu; drugim rečima: perifrastične inhoativne konstrukcije predstavljaju deo tipično vidске perifrastike.

I treći zaključak: u konstrukcijama tipa *uze pa napisa*, kao i u svim drugim gde je inhoativni A² u svršenom vidu, imamo posla sa redundancijom vidске informacije koja se — kako to obično biva sa redundancijom u jeziku — pretvara (a) u insistiranje na odgovarajućoj informaciji, (b) u sekundarnu informaciju: modalnu (semantika svesne odluke i/ili unutrašnje obaveze) i/ili emotivnu (semantika iznenađenja).

Uzged bih i ovo napomenula: konstrukcije tipa *uze pa napisa* jako su interesantne s formalne tačke gledišta zato što je tu kopulativna veza striktno površinskog karaktera, dok je, u stvari, sinsemantički glagol eksponent glavnog predikata. Konstrukcija je verovatno nastala putem elipse, up. npr. *moram i uradiću* ← *moram da uradim i uradiću*, i sl.

Obadva nivoa analize, kako morfološki tako i sintaksički, pokazuju da glagolski vid retko kad ima eksponente koji služe samo njemu. Obično se radi o bogatijoj informaciji vezanoj za razne aspekte promena koje primećujemo u svetu oko nas, a koje su funkcija vremena. U slovenskim jezicima informacija o vidu bila je prvobitno najčešće ugrađena u morfološke, afiksalsne, eksponente. Međutim, ti jezici ne žive u izolaciji. U kontaktu s njima su, pored ostalih, romanski i germanski jezici, koji ne poznaju morfološki vid

i najčešće rešavaju problem na sintaksičkom nivou pomoću raznovrsnih perifrastičnih konstrukcija. Na Balkanu treba da se uzme u obzir i prilično razgrađena albanska vidska perifrastika. Jednom rečju: među faktorima koji podstiču razvitak vidske perifrastike na slovenskom tlu vidno mesto pripada međujezičkoj interferenciji. U istraživanju puteva te interferencije od značaja bi bila semantičko-funkcionalna analiza glagola koji se sekundarno javljaju kao inchoativi. Parcijalna analiza aromunskog i albanskog materijala otkriva zapanjujuće paralele sa slovenskom (makedonskom) situacijom.⁹

Warszawa

Zuzanna Topolińska

S u m m a r y

Zuzanna Topolińska

ON SLAVIC INCHOATIVES

(verbal aspect vs phase of action)

The author carries semantico-syntactic analysis of the verbal stems (*vz-*) *ę-*/*(vz-*) *ęm-*, *xvat-*/*xvyt-*, *sto-j-a-*/*sta-nę-*, *dad-* in their function of secondary inchoatives. Her aim is to prove that inchoativeness (understood as information that 'stage p² of a state of affairs q begins') implies perfectiveness (understood as information that 'a state of affairs q changes from stage p¹ to p²').

⁹ Up. Z. Topolińska, op. cit.